

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΝΤΟΛΙΑΝΗΣ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Εκδοτική Επιμέλεια
Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου

Κείμενα:
Αταλάντη Μπέτσιου
Ελένη Μπέλλου
Ελπίδα Σαλταγιάννη

Επίβλεψη κειμένων:

Ελπίδα Σαλταγιάννη
Ουρανία Πάλλη

ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ, ΜΑΪΟΣ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
<i>Λίγα λόγια για τον χώρο...</i>	
ΑΜΥΓΔΑΛΙΑ/ΑΜΥΓΔΑΛΟ	5
ΑΓΡΙΑ ΑΧΛΑΔΙΑ	6
ΑΝΕΜΩΝΗ/ΠΑΠΑΡΟΥΝΑ	7
ΑΣΦΟΔΕΛΟΣ	8
ΒΑΛΕΡΙΑΝΑ	9
ΒΕΛΑΝΙΔΙΑ (ΔΡΥΣ)	10
ΔΑΦΝΗ	12
ΕΛΙΑ	13
ΜΗΛΙΑ/ΜΗΛΟ	14
ΦΤΕΡΗ	15
ΔΡΕΠΤΑΝΙ (ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ)	16

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο τρόπος ζωής και η φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων είχαν ως αφετηρία τη φύση. Το δέντρο, οι καρποί του και τα φυτά γενικότερα συνδέονταν με συμβολισμούς, δοξασίες και παραδόσεις. Σύντομα ανακάλυψαν και τις θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της ιατρικής και φαρμακευτικής επιστήμης.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Ντόλιανης αποτελεί μία μικρή κιβωτό τέτοιων φυτών που χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα σε διάφορους τομείς της σύγχρονης επιστήμης. Το δέντρο εξάλλου αποτελεί πηγή ζωής για τον άνθρωπο.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» έχει σκοπό να φέρει τη νέα γενιά του τόπου μας σε επαφή με τη φύση, τα μνημεία και το περιβάλλον που τα περιτριγυρίζουν, ώστε να την ευαισθητοποιήσει για την προστασία και διαφύλαξη τους.

Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου

Προϊσταμένη ΛΒ΄ Ε.Π.Κ.Α.

Αρχαιολόγος

ΝΤΟΛΙΑΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λίγα λόγια για τον χώρο...

Γύρω στο 2.000 π.Χ. πιστεύεται ότι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Θεσπρωτίας τα πρώτα ελληνικά φύλα. Τον 14^ο π.Χ. αι. ιδρύθηκαν στην Ήπειρο αποικίες των Μυκηναίων, όπως η Εφύρα που ανήκει σήμερα στο Νομό της Πρέβεζας.

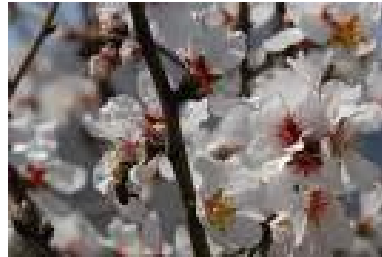
Μετά το 350 π.Χ. ιδρύθηκαν στη Θεσπρωτία οι πρώτοι οικισμοί στο μέγεθος μίας πόλης. Τα μικρά ατείχιστα χωριά μετατράπηκαν σε μεγαλύτερους οικισμούς και ορισμένα αναπτύχθηκαν σε πόλεις.

Ο οχυρωμένος οικισμός της Ντόλιανης στο Δήμο Παραποτάμου αποτελεί έναν από τους πλέον ενδιαφέροντες αρχαίους οικισμούς της Θεσπρωτίας που διασώζει αρχαιολογικά κατάλοιπα από την πρώιμη αρχαιότητα έως τη μεταβυζαντινή περίοδο. Παράλληλα αποτελεί ένα χώρο φυσικού κάλλους, που περιρρέεται από τον ποταμό Καλαμά. Διάφορα δέντρα και φυτά υπάρχουν στον αρχαιολογικό χώρο, όπως παπαρούνες, δάφνες, ελιές, ανεμώνες, βαλεριάνες, αγριαπιδιές (γκορτσιές), φτέρες, πουρνάρι και διάφορα άλλα.

Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζονται ορισμένα από τα δέντρα και τους καρπούς τους, καθώς και τα φυτά που υπάρχουν στον αρχαιολογικό χώρο.

ΑΜΥΓΔΑΛΙΑ / ΑΜΥΓΔΑΛΟ

Καρποφόρο δέντρο που προέρχεται από την Μικρά Ασία και θεωρείται τυπικό μεσογειακό δέντρο. Διαδόθηκε στις χώρες της Μεσογείου από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Τα άνθη της είναι εντυπωσιακά, άσπρα με ευχάριστη οσμή και με πέταλα ελαφρά ρόδινα. Τα γλυκά αμύγδαλα χρησιμοποιούνται σαν ξηροί καρποί, στην ζαχαροπλαστική και για την παραγωγή ελαίου. Τα πικρά χρησιμοποιούνται στη φαρμακευτική, ακόμη και στην αρχαιότητα, καθώς και στην αρωματοποιία.

ΑΓΡΙΑ ΑΧΛΑΔΙΑ

Η άγρια αχλαδιά είναι δέντρο που το συναντάμε πολύ συχνά σε όλη την Ελλάδα. Ένα χαρακτηριστικό του δέντρου είναι ότι την Άνοιξη βγάζει πρώτα λευκά άνθη και αργότερα τα φύλλα.

Είναι δέντρο γνωστό από τα πανάρχαια χρόνια. Αναφέρεται από τον Όμηρο στην Οδύσσεια αλλά και από τον μεγάλο αρχαίο βοτανολόγο, τον Θεόφραστο, που του έδωσε το όνομα «άπιος» από όπου προέρχεται και η σημερινή ονομασία του. Στα αρχαία χρόνια χρησιμοποιούσαν τους καρπούς της απιδιάς για ψωμί με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούσαν τα βελανίδια ενώ με το ξύλο της αγραπιδιάς κατασκεύαζαν αγάλματα, όπως το λατρευτικό ξόανο της Ήρας στο Ηραίο του Άργους.

Στην ιατρική τα φύλλα της γκορτσιάς χρησιμοποιούνται, από τα αρχαία χρόνια, για το δάγκωμα φιδιών και σκορπιών. Σήμερα πολύ συχνά μπολιάζουμε τις άγριες αχλαδιές με ήμερες ποικιλίες αχλαδιάς για να μας δώσουν τα γνωστά αχλάδια που είναι πλούσια σε βιταμίνες.

ΑΝΕΜΩΝΗ ΚΑΙ ΠΑΠΑΡΟΥΝΑ

Η ανεμώνη και η παπαρούνα ήταν φυτά γνωστά από την αρχαιότητα.

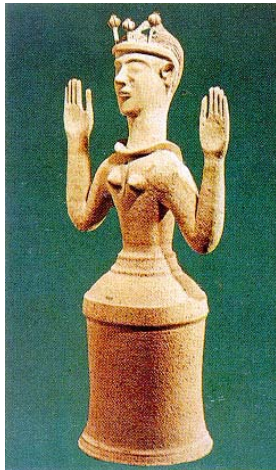

Πρόκειται για δύο διαφορετικά άνθη που όμως σχετίζονται με τον ίδιο αρχαίο ελληνικό μύθο.

Σύμφωνα με τον μύθο, ο Άδωνης ήταν ο αγαπημένος της Αφροδίτης και μια μέρα καθώς πήγε για κυνήγι, πληγώθηκε θανάσιμα από έναν

κάπρο (λέγεται μάλιστα ότι τον κάπρο αυτόν τον είχε στείλει επίτηδες ο θεός

Άρης γιατί ζήλευε). Η Αφροδίτη ακούγοντας τα

βογκητά του έσπευσε κοντά του. Ο Άδωνης πέθανε και από το αίμα του άνθησε η

παπαρούνα, ενώ από τα δάκρυα της Αφροδίτης (για τον χαμό του) η ανεμώνη. Από αυτό τον μύθο η ανεμώνη καθιερώθηκε ως ιερό φυτό της Αφροδίτης.

Η ονομασία της ανεμώνας οφείλεται -κατά τον Πλίνιο- στο γεγονός ότι τα φύλλα του άνθους ανοίγουν

με τον άνεμο. Στην αρχαιότητα η παπαρούνα ονομαζόταν αίμα του Άδωνη ή μήκων.

Από την παπαρούνα παρασκευάζεται το όπιο, μια παραισθησιογόνος ουσία που ο Ιπποκράτης χρησιμοποιούσε ως αναισθητικό όταν έκανε εγχειρήσεις. Επίσης οι αρχαίοι Έλληνες

χρησιμοποιούσαν τους σπόρους της παπαρούνας στην παρασκευή του ψωμιού, κάτι που συνηθίζεται ακόμη και σήμερα σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

ΑΣΦΟΔΕΛΟΣ

Ο Ασφόδελος είναι φυτό με μακριά φύλλα και με άνθη που το χρώμα ποικίλει από λευκό μέχρι κίτρινο. Το συναντάμε συχνά σε όλες τις περιοχές και είναι ιδιαίτερα μελισσοτροφικό φυτό.

Είναι φυτό γνωστό από την αρχαιότητα και αναφέρεται από τον Όμηρο ότι σ' ένα έρημο λιβάδι τον «ασφοδελό λειμώνα» συναντήθηκαν οι ψυχές των ηρώων που έπεσαν στην Τροία. Οι χειμωνιάτικοι ξεροί βλαστοί του ασφόδελου συγκρίνονταν από τους ποιητές με τις ψυχές που περιφέρονταν στις όχθες του Αχέροντα.

ΒΑΛΕΡΙΑΝΑ

Η βαλεριάνα είναι φυτό με εντυπωσιακό μακρύ στέλεχος και μεγάλο λευκό άνθος που σχηματίζεται σε σκιάδιο. Δεν τη συναντάμε πολύ συχνά στην περιοχή μας καθώς φυτρώνει μόνο μεταξύ των ψηλών βράχων και χρειάζεται υγρό και σκιερό περιβάλλον.

Η βαλεριάνα είναι γνωστή από την αρχαιότητα όπου οι άνθρωποι συνήθιζαν να την έχουν πάντα μαζί τους ως φυλαχτό για να τους προστατεύει από τις νευρικές παθήσεις που τις θεωρούσαν έργο του διαβόλου. Ένας άλλος μεγάλος βοτανολόγος της αρχαιότητας, ο Διοσκορίδης, χρησιμοποιούσε πολύ συχνά τη βαλεριάνα για τη θεραπεία των νευρικών παθήσεων και γι' αυτό ένα είδος έχει πάρει το όνομα του (*Valeriana dioscoridis*).

ΒΕΛΑΝΙΔΙΑ (ΔΡΥΣ)

Η βελανιδιά ή βαλανιδιά ή δρυς είναι δέντρα ψηλά, αιωνόβια που βρίσκονται είτε σε πεδινές είτε σε ορεινές περιοχές. Ο καρπός της βελανιδιάς είναι το βελανίδι, χρήσιμο για ζωτροφές και στη βυρσοδεψία. Το ξύλο όλων των ειδών είναι βαρύ, σκληρό και δεν σαπίζει εύκολα. Χρησιμοποιείται στην οικοδομική, ναυπηγική, επιπλοποιία, στην κατασκευή σανίδων, δοκαριών και παρασκευάζονται από αυτό ξυλάνθρακες πολύ καλής ποιότητας.

Η δρυς, δηλαδή η βελανιδιά, είναι ένα δέντρο που συχνότερα από τα άλλα πλήττεται από τον κεραυνό και ήταν το ιερό δέντρο του Θεού του ουρανού και του κεραυνού, δηλαδή του Δία. Στο μαντείο της Δωδώνης μαζί με το Δία, συλλατρευόταν η Διώνη. Ο τρόπος μαντικής ήταν η ερμηνεία του θροΐσματος των φύλλων της ιερής «φηγού» (βελανιδιάς) και της φλυαρίας των πουλιών μες στα φυλλώματα της και οι ιέρειες ονομάζονταν «Πέλειαι», δηλαδή περιστερές.

Επίσης το πουρνάρι- που είναι και αυτό ένα είδος βελανιδιάς- έδινε στους αρχαίους Έλληνες το κόκκινο χρώμα που βάφανε τα ρούχα τους. Αυτό

γινόταν με τη βοήθεια ενός μικρού κοκκοειδούς εντόμου που ονομάζεται κόκκις, από όπου, το κόκκινο χρώμα, πήρε το όνομα του.

ΔΑΦΝΗ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Το φυτό δάφνη ήταν γνωστό από την αρχαιότητα και η ονομασία του προέρχεται από τον ακόλουθο αρχαίο ελληνικό μύθο. Κατά την μυθολογία, η Δάφνη ήταν κόρη του ποτάμιου θεού Πηνειού και της Γης. Η ομορφιά της ήταν περίφημη, ώστε ο ίδιος ο θεός Απόλλωνας εντυπωσιασμένος από αυτήν άρχισε να την κυνηγάει. Η νύμφη όμως επειδή δεν ήθελε να πέσει στα χέρια του Θεού, παρακάλεσε τον πατέρα της,

Πηνειό να την γλιτώσει. Όταν λοιπόν ο Απόλλωνας πήγε να την αγκαλιάσει, η Δάφνη ευθύς μεταμορφώθηκε στο ομώνυμο φυτό. Ο θεός τότε για να παρηγορηθεί έκοψε ένα κλαδί και με αυτό στεφανώθηκε.

Από τότε, στο μαντείο των Δελφών η Πυθία έδινε χρησμούς στους πιστούς καίγοντας φύλλα δάφνης. Παράλληλα, επικράτησε η συνήθεια να στεφανώνονται οι νικητές των αγώνων του Μαντείου των Δελφών με δάφνινα στεφάνια.

Οι αρχαίοι Έλληνες και οι ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν το δαφνέλαιο για επαλείψεις των ζώων για ψείρες και παράσιτα, το χρησιμοποιούσαν ωστόσο και οι ίδιοι για να σκουρύνουν το χρώμα των μαλλιών και του δέρματος τους.

ΕΛΙΑ

Η καλλιέργεια της ελιάς ήταν διαδεδομένη από την αρχαιότητα. Μάλιστα, οι αρχαίοι της απέδωσαν θεία προέλευση θεωρώντας την δώρο της θεάς Αθηνάς. Κάποτε στην Αττική οι θεοί Αθηνά και Ποσειδώνας φιλονικούσαν για το ποιος θα γίνει προστάτης στην περιοχή.

Επειδή κανείς τους δεν υποχωρούσε, αποφάσισαν να ορίσουν διαιτητή τον βασιλιά της πόλης, τον Κέκροπα. Νικητής θα οριζόταν αυτός που θα πρόσφερε το σημαντικότερο δώρο στην πόλη και τους κατοίκους της. Στην Ακρόπολη, πρώτος ο Ποσειδώνας χτύπησε με την τρίαινά του το έδαφος και στο σημείο αυτό δημιουργήθηκε πηγή με νερό. Η Αθηνά τότε φύτεψε καρπό και από αυτόν δημιουργήθηκε ένα δέντρο, η ελιά. Ο Κέκροπας κρίνοντας λοιπόν ότι το δώρο της θεάς ήταν πολυτιμότερο, αποφάσισε να μετονομάσει την πόλη του σε Αθήνα προς τιμήν της θεάς.

Στο όνομα της θεάς Αθηνάς εορτάζονταν κάθε τέσσερα χρόνια τα Μεγάλα Παναθήναια, όπου διεξάγονταν μουσικοί αγώνες και οι νικητές τους τιμούνταν με στεφάνι ελιάς.

Η ελιά χρησιμοποιείται από αρχαιοτάτων χρόνων τόσο στην μαγειρική όσο και στην ιατρική καθώς οι ουσίες της είναι πολύ θεραπευτικές. Ακόμη και στην μέρες το λάδι είναι βασικό συστατικό σε όλα σχεδόν τα φαγητά της Μεσογείου.

ΜΗΛΙΑ/ΜΗΛΟ

Η μηλιά καλλιεργείται σε όλη την Ελλάδα, σε όλα τα υψόμετρα και σε πολλές διαφορετικές ποικιλίες. Πολλαπλασιάζεται με σπορά και εμβολιασμό και έχει πολλές ιαματικές ιδιότητες (ο φλοιός είναι τονωτικός και αντιπυρετικός).

Στον γάμο του Πηλέα και της Νηϊρίδας Θέτιδας ήταν όλοι οι θεοί καλεσμένοι, εκτός από την Έριδα, τη θεά της δυσαρμονίας. Η Έριδα σκέφτηκε να εκδικηθεί και επισκέφθηκε κρυφά το γιορτινό τραπέζι ρίχνοντας ένα μήλο με την επιγραφή «ΚΑΛΛΙΣΤΗ», δηλαδή η ομορφότερη, με σκοπό να διχάσει τους παρευρισκόμενους και να τους βάλει να μαλώσουν μεταξύ τους.

Η θεά Αφροδίτη θεώρησε ότι το μήλο ήταν δικό της, αλλά η Ήρα και η Αθήνα πίστευαν ότι είναι δικό τους με αποτέλεσμα οι τρεις θεές να μαλώνουν μεταξύ τους. Ο Δίας πρότεινε να επιλέξουν κάποιον και αυτός να δώσει το μήλο στην ομορφότερη. Αυτός ήταν ο Πάρις, ο πρίγκιπας της Τροίας, ο οποίος έδωσε το μήλο στην Αφροδίτη, η οποία και του υποσχέθηκε να του δώσει κάτι πολύ όμορφο. Τη συνέχεια τη ξέρουμε όλοι: ο Πάρις έκλεψε την ωραία Ελένη, τη γυναίκα του Μενέλαου και πήγε στην Τροία. Οι Έλληνες βασιλείς ξεκίνησαν εκστρατεία εναντίον της Τροίας.

ΦΤΕΡΗ

Η γνωστή φτέρη ανήκει στην πιο αρχαία ομάδα φυτών, τα πτεριδικά και για το λόγο αυτό ήταν γνωστή από την αρχαιότητα. Η φτέρη χρησιμοποιείται από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας κυρίως στην μαγειρική καθώς ακόμη και σήμερα σε πολλές περιοχές της χώρας συνηθίζεται να τρώγονται τα νεαρά βλασάρια της φτέρης ως σαλάτα. Στην αρχιτεκτονική των αρχαίων το νεαρό βλαστάρι της φτέρης αποτέλεσε πρότυπο για τις έλικες που πολύ συχνά συναντάμε στη διακόσμηση των αρχαίων κτιρίων τοίχων και άλλων ευρημάτων. Επίσης στην αρχαιότητα χρησιμοποιούνταν στα σπίτια για την κατασκευή των στρωμάτων καθώς πίστευαν ότι απομάκρυνε τα φίδια.

ΔΡΕΠΑΝΙ (ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ)

ΝΤΟΛΙΑΝΗ: ΘΕ 3730

Γεωργικό εργαλείο που χρησιμοποιείται για το θερισμό των σιτηρών και διάφορων χόρτων. Αποτελείται από μια σιδερένια κυρτή λεπίδα με απλή οδοντωτή κόψη και από μια ξύλινη χειρολαβή ή ένα μακρύ στειλιάρι. Υπάρχουν τέσσερα είδη δρεπανιών: το κοινό δρεπάνι, το λελέκι (λίγο μεγαλύτερο), η κόσσα η κοσσιά (με τριγωνική λεπίδα χωρίς δόντια) και ο σβανάς (μικρό πριονωτό δρεπάνι για κλάδεμα).

Σήμερα με τη μηχανοποίηση της καλλιέργειας στην Ελλάδα το δρεπάνι χρησιμοποιείται ελάχιστα.